

Impressie bevolkingskrimp n.a.v. krimp diner

Op maandag 27 september 2010 is er een vrije gedachteschets gehouden over het onderwerp bevolkingskrimp tijdens een krimp diner in kasteel Terworm te Heerlen. Het doel is om inzicht te krijgen in het onderwerp en wat voor een consequenties en kansen het met zich meebrengt. Het uitwisselen van gedachtes van diverse disciplines staat hierin centraal. Door de diversiteit aan deelnemers wordt er vanuit een breed perspectief inzicht verkregen in het onderwerp bevolkingskrimp. Dit document geeft een impressie weer van het krimp diner en uitspraken worden niet aan personen toegewezen.

1. Voorstelronde

In deze rapportage weggelaten i.v.m. de afgesproken anonimiteit van de deelnemers.

2. Presentatie en discussie n.a.v. Christine Hahn en Roel Meertens, Heerlen

a. Krimp IMPACT

Krimp is een historisch fenomeen. Krimp komt op diverse schaalniveaus voor, mondiaal, internationaal, nationaal, regionaal, per stad. Er heerst onbalans. Het ene gebied groeit, het andere loopt leeg.

Oorzaken van krimp in Heerlen zijn vergrijzing, wegtrekken van jongeren en hoog opgeleiden en ontgroening. Er is een afname van het aantal geboortes per vrouw. Waar dit landelijk op 1.7 kind per vrouw ligt, ligt dit in Heerlen/ Parkstad op 1.4. Er is een risico op het ontstaan van een "Neerwaartse spiraal" waarbij factoren elkaar versterken in een negatieve richting.

Schaduwzijdes zijn financieel (bijv. hogere uitgaven bij krimpende gemeentekas), economisch (bijv. weinig arbeidsmogelijkheden, of geen gekwalificeerd arbeidsaanbod), sociaal / ruimtelijk (bijv. afname voorzieningen).

b. Krimp ACT

Interpretaties kunnen tot diverse scenario's leiden, met krimp als kans of als bedreiging. Er ontstaat discussie omtrent de betrouwbaarheid van modellen en scenario's: sommige bureaus voorspellen nu eens dit en vervolgens het tegenovergestelde.

Kwaliteit van leven in Parkstad is op dit moment al vooruitgegaan volgens de monitor. Dat strookt niet met de weergave van de grafiek.

De vraag is wanneer het omslagpunt? Pas over 10 jaar of is het nu al sterk aan de gang? Er is al veel bereikt: cijfers leegstand gaan omlaag, dat is belangrijk want krimp heeft negatieve invloed op de waarde van huizen. Krimp moet in samenhang met andere ontwikkelingen worden beschouwd. Voorzieningen zijn onderhevig aan schaalvergroting, de buurtwinkel verdwijnt.

De vraag is: wat is kwaliteit? Het is belangrijk het containerbegrip 'kwaliteit' te definiëren en te concretiseren, kwaliteit van wonen, van leven, van leefomgeving, van openbare ruimte, ...? Doelgroepen moeten bekend zijn. Wat willen de verschillende bewoners, wat zijn hun verwachtingen?

c. Krimp PACT

Gezamenlijk optreden is gewenst. Men moet krimp in een breder perspectief zien. Er zijn ook veel voorbeelden van krimp in het buitenland die laten zien wat er gaande is (o.a. Manchester, Warschau, Koper). Er heerst een spanning: Enerzijds trekken mensen weg vanuit het platteland naar de stad voor werk en inkomen. Anderzijds trekken mensen die het zich kunnen permitteren juist terug naar het landelijk gebied/de stadsranden. Het leidt tot sociale segregatie, met bijvoorbeeld krachtwijken versus 'exclusief' duur 'groen wonen'.

Tijdig inspelen op ontwikkelingen is van groot belang! Blijf reflecteren als regio. Ter illustratie: Manchester en Leipzig bleven doorgaan met bouwen toen mensen wegtrokken naar andere regio's. Vervolgens is er ernstige leegstand, zoals 55.000 woningen die leeg staan in Leipzig, een stad met ca. 500.000 inwoners.

Interpretaties: Werkgelegenheid trekt mensen aan. Kennisinstituten/universiteiten geven een regio een impuls, trekken jonge mensen aan. NB tegelijkertijd is gebrek aan geschoolde werknemers in een gebied ook een belangrijke reden voor bedrijven om zich niet te vestigen.

d. Krim EX (aanvulling vanuit de zaal)

Nieuwe oriëntatie in ruimtelijk beleid nodig, analoog de Vinex, maar dan nu gericht op oplossen problemen van krimp.

Committeer de ministers door aan te haken op 'hun' problemen en ambities.

3. Discussie

Centraal in de discussie staat het bekijken van kansen ten aanzien van krimp. De diversiteit aan disciplines moet een veelzijdig beeld geven. De discussie met de 'vrijdenkers' is ook bedoeld voor het 'open gooien' van het onderwerp. Eigen ervaringen, ontwikkelingen, trends en onzekerheden kunnen hierbij ook aan bod komen.

3.1 Kansen

A. Samenwerking op diverse niveaus, tussen disciplines

Samenwerking steden / regio's: Het leggen van een link leggen met de universiteit van Maastricht is van belang. Competitie moet vermeden worden. Het gaat om nationaal belang versus eigen belang. Het voorbeeld van de samenwerking tussen de 5 steden in Brabant wordt genoemd. Zij werken samen om projecten naar Brabant te halen. Pas als dat geslaagd is gaan ze onderling overleggen welke Brabantse stad het krijgt.

Kans voor samenwerking 'Zuidstad', een combi van Maastricht, Parkstad, Sittard-Geleen. Kanttekening: maak de samenwerking niet te groot.

Samenwerking met buitenland, met Aken. De vraag rijst welk belang Aken heeft bij zo'n samenwerking. Een regio moet een economisch goed functionerende eenheid zijn. Aken ervoer in het verleden dat waar andere steden zoals Keulen vanzelf interessant bedrijven kregen, Aken er de rode loper voor uit moest leggen. Door te vergroten, te linken met andere gebieden en een technische opleiding in Zuid Limburg te ontwikkelen, gekoppeld aan de Universiteit van Maastricht, ontstaat een economisch meer vitale, meer aantrekkelijke regio. Duitsland heeft een ernstig tekort aan technisch ingenieurs en lijdt enorme verliezen door het gebrek eraan.

Door de infrastructuur (weg, spoor) richting centraal Nederland te optimaliseren, wordt de doorvoer van mensen en goederen verbeterd en daarmee de kansen om investeerders naar MAHLL te trekken. Werkgelegenheid is essentieel voor een regio om haar jonge bewoners te kunnen binden.

Overigens heeft grensoverschrijdende samenwerking erg veel last van de toch harde landsgrenzen. Initiatieven voor Euregionale samenwerking (vgl. voorstel wijlen Thijs Wöltgens) stranden omdat bij het ontwikkelen van regionale wetgeving, de autoriteit van de nationale staat ondermijnd wordt. Ook in andere landen zou samenwerking over de grenzen problemen kunnen oplossen, bijvoorbeeld problemen met woningoverschot versus woningtekort (Frankfurt am Oder/Polen).

Woonkwaliteit -goed en betaalbaar wonen - is ook van belang. Een aantal Nederlanders werken in Duitsland, en omgekeerd. Woningen in Zuid Limburg zijn goedkoper dan in vele andere delen van NL. Toch is wonen in Duitsland (belasting, kinderbijslag, goedkoper vastgoed) voor dezelfde woonkwaliteit financieel nog aantrekkelijker dan in Zuid Limburg. Gaat het om tienduizenden die over de grens heen forensen?

Samenwerkingsverband in Europese netwerken biedt kansen. Het territoriale cohesie beleid van de EU is er juist op gericht verbanden te leggen en evenwichtige ontwikkeling over Europa te spreiden. Er is een onderzoeksprogramma dat vraagt naar voorstellen voor duurzame stedelijke ontwikkeling/transities waarbij vitaliteit en veerkracht ('resilient green cities') voorop staan. Alterra formuleert momenteel met buitenlandse partners een voorstel en er is nog ruimte voor een 'testing lab' in Nederland, naast Warschau, Madrid/Barcelona en Sheffield.

Samenwerking tussen stad en platteland: Steden moeten verantwoordelijkheid nemen voor omliggende dorpen die groene diensten leveren en de kansen van stedelijke ontwikkeling en daaraan gerelateerde welvaart ontberen. Preferentieel economisch beleid voor deze landelijke gebieden is belangrijk. Een welvarende stad in een arm ommeland werkt niet.

B. Vastgoed

Samenwerking tussen private en publieke partijen, in het bijzonder tussen gemeente en corporatie. Samen investeren in woningbouw en samen het verlies door krimp nemen is belangrijk. Convenanten tussen projectontwikkelaars en gemeente kunnen problemen opleveren. Een advies is om gewoon te wachten tot de projectontwikkelaars ook zien dat de ontwikkelingen geld gaan kosten, dat hun dure grondaankopen niet renderen.

Sommige ontwikkelaars houden zich niet aan de afspraken en waar 700 slopen, 300 bouwen wordt afgesproken, bouwen ze soms toch de 700 woningen. Dat leidt tot overaanbod en drukt de prijzen. In het noorden zijn er inmiddels banken die met nieuwe hypotheekvormen oplossingen bieden.

Gebouwen die oerlelijk worden gevonden, kunnen sociaal nog heel leefbaar zijn. Dan wordt slopen moeilijk te verdedigen. Cultureel erfgoed met sociale problemen en zeer slechte bouwkundige staat, mogen soms niet gesloopt worden vanwege hun erfgoed betekenis.

Er zijn zorgen over particulieren wier huizen zo weinig waard zijn geworden dat de hypotheek niet meer gedekt wordt en die door de bank worden aangeschreven. Bij executie wordt weleens maar 15% gebeurd van de waarde uit de tijd voordat krimp opgang deed. Dit ontmoedigt ook de aankoop van huizen door mensen uit de rest van Nederland. Wanneer het als investering wordt beschouwd, is een huisaankoop in Zuid Limburg niet interessant. In de afgelopen decennia zijn huizen beleggingsobject geworden. Nu worden het ineens weer gewoon huizen om in te wonen.

Hoe ga je als overheid om met krimp bij eigendom woningen? Mogelijke ideeën zijn om de 'slechtste' woningen uit de markt te halen en te investeren in kwaliteit van de wijk. Door samenwerking tussen gemeente, corporatie en projectontwikkelaar zouden lasten gezamenlijk gedragen kunnen worden, en iedere partij een gedeelte van zijn eigen doelen toch kunnen realiseren. Hiervoor zou de meest innovatieve woningbouwcorporatie aangezocht moeten worden. Op dit moment veel sloop van corporatiewoningen die qua kwaliteit beter zijn dan eigen woningen van bewoners. Op zoek naar innovatieve constructies kan dit aan banden leggen.

C. Terugsluizen overheidsinkomsten naar minder welvarende gebieden

Chinese stad Hangzhou (oppervlakte 1/3 van NL) laat door middel van preferentieel economisch beleid belastinggelden terugstromen in het gebied waar ze vandaan wanneer dit een landelijk gebied is dat door ruimtelijk beleid stedelijke ontwikkelingskansen wordt ontzegd. De leefbaarheid op het platteland blijft dan in stand. De vraag is of voor krimpende steden in Nederland dergelijk beleid ook niet ingezet zou moeten worden. Krimp in landelijk gebied is ten dele te vergelijken met die in de stad, voor zover het de aanzuigende werking van het kapitaal betreft: Keulen, Randstad trekken automatisch mensen en bedrijven aan, waar Aken en Heerlen er veel moeite voor moeten doen om bedrijven en mensen naar zich toe te trekken, of te behouden.

D. Bewonersparticipatie verbetering sociale cohesie

Per locatie bekijken of bewonersparticipatie potentie heeft en of bewoners hier behoefte aan hebben. Bewoners hebben interesse/ belangen in hun nabije omgeving; buurtniveau. Succesformule van enkele pocketparken in Heerlen. Leermoment: intermediair in de vorm van een kunstenaar en diens persoonlijke benadering zorgden ervoor dat bewoners enthousiast werden en met de parkjes aan de slag wilden. Eerder was de gemeente daar zelf niet in geslaagd. De aanpak leidde tot versterking van de sociale cohesie; mensen voelen zich verbonden met elkaar. Mensen voelen zich trots op hun omgeving. Het biedt bewoners kansen om meer voor de omgeving te betekenen. Betrokkenheid is van belang bijvoorbeeld bij het wegvallen van het economisch draagvlak voor kinderopvang. Bewoners kunnen in gezamenlijk overleg op elkaars kinderen passen. Bij het krimpen van de gemeentekas door vermindering van inkomsten bij krimp, en ook door minder efficiënte verhouding tussen betalende gebruikers en voorzieningen, is een dergelijke achtervang in de vorm van sociaal kapitaal belangrijk; in Amerikaanse krimpsteden is hier al meer ervaring mee (Oswald).

E. Innovatie

Nieuwe innovatieve denkwijzen benaderen de problemen op een andere manier. Social media bood bijvoorbeeld uitkomst in de zorg. Contact met ouderen via een webcam is een kostenbesparende maatregel die thuiszorg op 'eenvoudige wijze' overneemt. De aanpak wordt in tegenstelling tot aanvankelijke zorgen, juist zeer op prijs gesteld door patiënten. Ze krijgen meer aandacht dan voorheen.

F. Hiërarchie overheid

Laat maatschappelijke ondernemingen vooral hun gang gaan en taken op zich nemen als zij dat willen. De gemeente kan dan regie voeren op de achtergrond. Het is zeer belangrijk dergelijke initiatieven te faciliteren, en vooral niet te ontmoedigen.

G. Korte termijn, snel resultaat

Bewoners willen snel resultaat. Kleine uitvoeringsprojecten helpen om snel resultaat te laten zien. Dat kan stimuleren.

H. Eigen belang versus gezamenlijk belang

Elke doelgroep heeft een eigen belang. De vraag is of je deze belangen kunt omvormen tot een gezamenlijk belang. Daling van de vastgoedprijs is bijvoorbeeld gunstig voor nieuwkomers. Maar het beleid richt zich juist op het op peil houden van de vastgoedprijs. Hoe ga je hiermee om?

Een ander voorbeeld is hoe benader je krimp? Zie je krimp als een dreigende economische achteruitgang, of zie je krimp zien als een kans om wat lelijk is te slopen en om ruimte te creëren in de stad. Het kan een verademing bieden in vergelijking met het voortdurende volbouwen.

3.2 Ontwikkelingen in maatschappij en invloeden

Ongelijke politieke aandacht leidt tot oneerlijke verdeling van budgetten. Regeringen investeren veel meer in de Randstad dan in het noorden en zuiden van het land, plekken waar het hard nodig is. De drukte leidt in de Randstad tot congestie, files, gebrek aan rust, ruimte, veiligheid en groen. Op internationale rankings zakt de Randstad in aantrekkelijkheid van vestigingsklimaat.

Wonen en werken: het is voor een stad gunstig als mensen in dezelfde stad wonen en werken.

Het is belangrijk om in te spelen op de vraag van de maatschappij. Wat is de situatie van iemand? Heeft hij/zij een vast of tijdelijk contract, kan hij/zij een woning gaan huren of kopen. Ook in de zorgsector moet worden ingespeeld op maatschappelijke veranderingen. De verwachting is dat er in de toekomst meer vraag naar zorg is door het grotere aandeel ouderen, hoewel ouderen ook gezonder ouder worden dan vroeger.

Bedrijven vestigen zich op een interessante locatie dat potentie biedt voor het bedrijf. Vestigingsklimaat: een bedrijf zal niet snel zich als eerste ergens vestigen, er moet al meer bedrijvigheid zijn.

Arbeidsmobiliteit: deze neemt toe, het is eenvoudiger om van de ene plek naar de andere te komen. Zuid Limburg is veraf gelegen van de rest van Nederland en mensen die in de Randstad werken zullen zich er daarom niet snel vestigen, ondanks de landschappelijke kwaliteit van Zuid Limburg.

Gesteldheid op regio/ stad van herkomst: "Mensen zijn (soms) honkvast". Gebrekkige fysieke infrastructuur en lange woon-werkafstanden maken het hen desalniettemin vaak onmogelijk om op een bepaalde locatie te blijven wonen.

Identiteit versus globalisering: Hoe ga je ermee om? In hoeverre werk je samen en in hoeverre behoudt je als stad/ regio je eigen identiteit?

Per onderwerp moet worden ingezet op het juiste schaalniveau.

Voedsel biedt een kans voor lokalisering of regionalisering en om de verbinding stad-land te realiseren.

Ook recreatie is een kans voor de regio. Men kan verbindingen leggen op basis van verschillende recreatie aspecten.

Voor de identiteit van Zuid Limburg zijn de Universiteit, kennisontsluiting, de creatieve sector en infrastructuur mogelijk bepalend. Per regio verschilt de identiteit. Krimp in Zuid Limburg heeft andere trekken dan krimp in Noord Nederland. Bevolkingskrimp is een containerbegrip, het is belangrijk meer nauwkeurig te bepalen wat er aan de hand is. Wel is het mogelijk om vanuit diverse regio's te bekijken wat de overeenkomsten zijn.

Leeuwarden is de enige grote stad in Friesland, 50% van de inwoners van Friesland woont in het buitengebied. Focussen op dit buitengebied is essentieel om niet in een sociaal isolement te raken.

En dan de integratie-problematiek: dit is een ontwikkeling die nu nog niet speelt in Heerlen. Maar in Aken bijvoorbeeld, is 25% van de inwoners van buitenlandse afkomst. Dat zal ook in Heerlen aan de orde komen. Het niet bespreken ervan kan de kloof tussen politiek en burger vergroten.

3.3 Discussie / vragen

Wie bekostigt bij bevolkingskrimp de investeringen? Er zijn beperktere middelen.

Regionale verschillen Nederland/ Duitsland zijn aanzienlijk, ander pensioenfonds en ziekenfonds. Dit zijn belemmerende factoren voor het stimuleren van samenwerking. Opvang van kinderen van Duitse werknemers die in Zuid Limburg wonen stuit op een taalbarrière. Een internationale school, eerst Kindergarten, dan basisschool, dan secundair, zou een oplossing bieden.

Grenzen: Fysieke grenzen, gemeentes, buurt, dorp, wijk. Wat is de betekenis ervan en wie heeft deze grenzen getrokken. Dienen deze zo hard te zijn?

Benaderen van problemen op het juiste schaalniveau is van groot belang.

Psychologie als tool/ instrument.

Hoe ga je om met modellen? Hoe moet je ze interpreteren? Ontstaat er een antireactie die tot iets positiefs leidt of kom je juist terecht in een negatieve spiraal door er teveel in te geloven?

In hoeverre zijn maatregelen alleen relevant bij krimp? De pocketparken bijvoorbeeld, zijn ook voor andere regio's interessant.

Is krimp een gevolg van het feit dat mensen de regio niet meer zien zitten? Of zien de mensen de regio niet meer zitten vanwege de krimp?

Slopen van bebouwing; Welke bebouwing sloop je? Kies je voor behoud van de 'aantrekkelijke bebouwing' of ga je uit van de behoefte van de mensen?

3.4 Suggestie / tips

Bij toekomstige samenwerkingen ook gemeenten uitnodigen waar alleen maar delen van de gemeente krimpen.

Begin december is er een bestuurdersconferentie over bevolkingskrimp. Wellicht is het interessant om daar de bevindingen van vanavond kenbaar te maken.

4. Rondje met laatste reacties ter afsluiting van de avond.

Breng de ideeën tot uitvoering.

Realiseer dynamiek.

Kans om krimp landelijk / Europees op te pakken.

Particuliere woningvoorraad beleggen door allianties/banken.

Grenzen definiëren. Om welk gebied gaat het? Zijn deze wel zo hard?

Verhaal van de regio eerlijk en open communiceren naar elders.

Kans voor regio om reflectie op een hoger schaalniveau te tillen door deel te nemen aan FP7 onderzoek dat wordt geformuleerd door Alterra en buitenlandse instituten in reactie op vraag uit Europa.

Laat de identiteit van het gebied zien.

Interessante avond, de visie en kansen voor groen zijn echter beperkt aan bod gekomen. Veel ging over de financiën. Suggestie om een vervolg te geven waarin een verdiepingsslag plaats vindt.

De mensen laten bewegen: hoe gaat dit in zijn werk, op welke manier kun je dit organiseren?

Hoe behoud je jonge mensen, hoog opgeleide mensen in je gebied?

Is groepsgeest in bepaalde gebieden belangwekkend, of juist niet?

Interessante sessie met vrijdenkers, het gooit de boel open en een pluspunt is dat er verder gekeken wordt dan alleen naar oplossingen. Ontwikkel gaande weg grote visies, grote strategieën, maar communiceer vooral ook via snelle laaghangende compacte concrete resultaten. Let op het vraagstuk krimp, wellicht liggen er kansen voor tijdelijk groen.

Onderschat het belang van een goede arbeidsmarkt niet. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van een voorbeeld van een jong stel met kleine kinderen, geboren en getogen in hun regio, met hart voor de regio, de lokale voetbalclub, hun identiteit ontlenend aan die regio. Ze willen graag in de regio blijven wonen, maar een van de partners is genoodzaakt in een heel ander deel van het land werk te gaan zoeken. Daardoor zullen ze genoodzaakt zijn de regio te verlaten.

Zoek contact met andere regio's zoeken, met als doel gezamenlijk op te treden.

Concretiseren en reflecteren.

Bevolkingskrimp krijg je niet zomaar tussen de oren van de mensen.

Begin december is er een bestuurdersconferentie over krimp.

Wisseling na verkiezingen leidt ertoe dat je steeds weer nieuwe mensen kennis moet laten maken met het onderwerp, de boodschappen moet herhalen.

Kijken op landelijk niveau speelt nog steeds een grote rol.

Afsluiting

Een interessante bijeenkomst waar vanuit 'vrijdenkers' diverse onderwerpen zijn aangesneden. Veel besproken onderwerpen waren de vastgoedmarkt, samenwerkingsverbanden, identiteit versus globalisering. Groen, bewonersparticipatie en cultuuromslag zijn minder uitgediept.

Impressie door Alterra
30 september 2010